

گزارش میراث

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دوره سوم، سال ششم، شماره سوم و چهارم، پاییز - زمستان ۱۴۰۰ [انتشار: تابستان ۱۴۰۲]

سرسخن: بسی رنج درین سال سی / به احیای گنجینه پاریس • باقابه، پاتابه، پاتاره / علم‌نرف ساقی • یادداشت‌های شاهنامه‌شناسی (۳) / ابوالفضل غلصی • یادگار حضور امام رضا در مسجد جامع ساوه / صادالذین شیخ‌المکرمی • رساله نخبة الوزراء تألیف نصرالله دماوندی / قاسم قرب • استدراکاتی بر مقدمه چاپ عکسی تاریخ سیستان (۲) / حمیدرضا بابلی (سما)، اثر سزی • دمنیان / دوشمیان / دمنی / دومی / ج. ط. زند (سروش) • دیوان قزخی سیستانی با کتابت عبرت‌ناپیتی و حواشی ملک‌الشعراء بهار / محمود عالی‌بهر • کتابه چهل‌ستون شاه عباس. سرورده محمد بیگ فرصت / لافله بوجار • تصحیح قصیده بازمانده از شعوری کاشانی در جنگ ابن‌خاتون / علی کلمی • واژه «لُخُم» / محسن ناکرالمصنی «بونده» • آیا کتاب گشایش و زهائش نوشته ناصر خسرو است؟ / محمدرضا نوکنی صابری • نقلی بر تصحیح کتاب بدایع اللوح / میلاد یگدلو • نقلی بر تصحیح کلیات عبید زاکانی بدتصحیح محمدجعفر محجوب / محسن تریفی ضمیر • نگامی به کتاب اقلیم مکتوب خدا / ریحانه بهبودی • پیشنهادی در جهت سامان‌دهی پایان‌نامه‌های حوزه تصحیح / سید محمدرضا ابرارلسود • آثار مصطفی عالی اقلندی / نصرانه صالحی • آنگ فلدزیویچ آکیموشکین (۱۷ فوریه ۱۹۲۹ - ۳۱ اکتبر ۲۰۱۰) / الکسی غیسانولین ترجمه: محمادین کیوانی • گنج زری بود در این خاکدان؛ در گرمی داشت یاد و نام ی. ت. پ. دیروین (۱۹۳۱-۲۰۲۳) / علیرضا سیدغراب • نقلی بر نوشته علیرضا هاشمی زاهد درباره چاپ اخیر منظومه صراط‌المخط / علی صفوی آوندله

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مطبع: مرکز اسناد و کتابخانه ملی
تهران - خیابان انقلاب
پلاک ۱۱۸۲

۹۶ - ۹۷

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون،
نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دوره سوم، سال ششم، شماره سوم و چهارم
پاییز - زمستان ۱۴۰۰ [انتشار: تابستان ۱۴۰۲]

صاحب امتیاز:

مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب

مدیر مسئول و سردبیر: اکبر ایرانی

معاون سردبیر و سرویراستار: مسعود راستی‌پور

مدیر داخلی: یونس تسلیمی پاک

طراح جلد: محمود خانی

چاپ دیجیتال: میراث

نشانی مجله:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و
ابوریحان، ساختمان فروردین (شماره ۱۱۸۲)، طبقه دوم.

شناسه پستی: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲

دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.ir
gozresh@mirasmaktoob.ir

بها: ۶۰۰،۰۰۰ ریال

روی جلد: نگاره‌ای از کعبه در دستنویسی از شهنامه
سلطان سلیم، به شماره ۳۵۹۵ در مجموعه احمد ثالث
در کتابخانه موزه طویق‌پای سرایی، بی‌تاریخ. نسخه به
رسم خزانه کتب مرادخان بن سلیم خان (حک ۹۸۲ -
۱۰۰۳ ق) و در همین دوره کتابت شده‌است.

فهرست

سرخن

بسی رنج بردم درین سال سی / به احیای گنجینه پارسی ۵-۶

بستار

بافتابه/ بافتابه/ بافتاوه / علی‌اشرف صادقی ۷-۸

یادداشت‌های شاهنامه‌شناسی (۳) / ابوالفضل خطیبی ۹-۱۵

یادگار حضور امام رضا در مسجد جامع ساوه / عمادالدین شیخ‌الحکامی ۱۶-۱۸

رساله نخبة الوزراء تألیف نصرالله دماوندی / قاسم قریب ۱۹-۲۶

استدراکاتی بر مقدمه چاپ عکسی تاریخ سیستان (۲) / حمیدرضا (بابک) سلمانی؛ آرش سزی ۲۷-۲۹

دمنیان/ دومیان/ دمنی/ دومی / ج. ط. نژاد (سروش) ۳۰-۳۱

دیوان فرخی سیستانی با کتابت عبرت نائینی و حواشی ملک‌الشعراء بهار / محمود علی‌پور ۳۲-۴۱

کتابچه چهل ستون شاه عباس، سروده محمد بیگ فرصت / فاطمه بوجار ۴۲-۴۸

تصحیح قصیده بازمانده از شعوری کاشانی در جنگ ابن‌خاتون / علی کاملی ۴۹-۵۲

واژه «رُخْم» / محسن ذاکرالحسینی «پزند» ۵۳-۵۷

آیا کتاب گشایش و رهایش نوشته ناصر خسرو است؟ / محمدرضا توکلی صابری ۵۸-۶۳

نقد و بررسی

نقدی بر تصحیح کتاب بدایع الملح / میلاد بیگلرلو ۶۴-۷۸

نقدی بر تصحیح کلیات عبید زاکانی به تصحیح محمدرضا جعفری / محسن شریفی صبحی ۷۹-۸۳

نگاهی به کتاب اقلیم مکتوب خدا / ریحانه بهبودی ۸۴-۹۲

پژوهش‌های دبایق

پیشنهادی در جهت سامان‌دهی پایان‌نامه‌های حوزه تصحیح / سید محمدرضا ابن‌الرسول ۹۳-۱۰۵

ایران در متون و منابع عثمانی (۳۴)

آثار مصطفی عالی افندی / نصرالله صالحی ۱۰۶-۱۰۸

آشنایی با سخنرسان و متن پژوهان (۶-۷)

آلگ فدر ویچ آکیموشکین (۱۷ فوریه ۱۹۲۹ - ۳۱ اکتبر ۲۰۱۰) / الکسی خیسماولین؛ ترجمه: مجدالدین کیوانی ۱۰۹-۱۱۳

گنج زری بود در این خاکدان؛ در گرامی‌داشت یاد و نام ی. ت. پ. دبروین (۱۹۳۱-۲۰۲۳) /

علی‌اصغر سید غراب ۱۱۴-۱۲۳

دبایق نوشته‌های به‌مشین

نقدی بر نوشته علیرضا هاشمی‌نژاد در باره چاپ اخیر منظومه صراط‌الخط / علی صفری آق‌قلعه ۱۲۴-۱۳۰

دکتر شهرام آزادیان

(هجدهم آذر ۱۳۵۲ - بیست و دوم تیر ۱۴۰۲)

درگذشت ناگهانی دکتر شهرام آزادیان، استاد دلسوز گروه ادبیات فارسی دانشگاه تهران، موجب دریغ و افسوس بسیار شد و همکاران و شاگردان او را در اندوهی گران فرو برد. گزارش میراث خود را در غم ایشان شریک می‌داند و برای خانواده و دوستان او آرامش و بردباری آرزو می‌کند.
یادش گرمی و روانش قرین آرامش باد.

کتابه چهل ستون شاه عباس

سروده محمدیگ فرصت

فاطمه بوجار

پژوهشگر تاریخ، کتابخانه مجلس شورای اسلامی

درباره چهل ستون

طرح اولیه بنای باغ چهل ستون اصفهان در دوره پادشاهی شاه عباس اول (۹۹۹-۱۰۳۸ق) شکل گرفت. بنا به نوشته اسکندریگ ترکمان، این پادشاه صفوی در باغ نقش جهان تالار و چهارطاقها ساخت و اندرون و نمای آنها را به نگاره‌ها و پیکره‌ها و چراغ‌دان‌ها بیاراست:

پادشاه مؤید منصور در کمال بهجت و سرور، به طریق معهود در باغ مزبور جشن عالی طرح نموده، اطراف نهر آبی که از میان باغ جاری است و حوض بزرگ بر مثال دریاچه در میان آن ترتیب یافته، سلاطین ماضیه، خصوصاً حضرت خاقان جنت‌آشیا ابوالقاء شاه اسمعیل - علیه الرحمۃ والرضوان - عمارت دلگشا در کنار حوض و بالای نهر ساخته و پرداخته‌اند و فی الواقع، آن مکان نزهت‌بخش نشانی از روضه دارالقرار و مصداق ﴿جنات تجری من تحتها الانهار﴾ است، به اکابر و اعیان دارالسلطنه مذکور و بلوکات و اهالی خراسان و صواحب تبریز و تجار و اصناف خلایق که در پای تخت همایون بودند، علی قدر مراتبهم، قسمت فرموده، هر طبقه مجلسی طرح انداختند و اطراف اربعه آن دریاچه را به امرا و وزرا و ارکان دولت و مقربان بارگاه سلطنت اختصاص دادند و محافل فیض‌بخش بهجت‌فزا انعقاد یافته، در برابر هر مجلس چهارطاقها افراشته، استادان نجار و مهندسان نادره‌کار به فنون غریبه انواع هیاکل پرداخته، چراغ‌دان‌ها بر آنها تعبیه نمودند و همه شب تا به صبح، روشنان سپهر مینایی که مجلس‌آریان عالم علوی و بزم‌افروزان عشرت‌سرای ملکوتی‌اند، به هزاران چشم حسرت بر آن چراغان و مجالس بهشت‌نشان

می‌نگریستند. و شهریار عشرت‌آیین محفل‌آرا همه شب در آن مجالس روح‌افزا سیر فرموده، در هر مقامی که دل‌نشین خاطر انور می‌شد، آرام گرفته، صحبت‌پیرا بودند و نغمه‌سرایان خوش‌آهنگ و مغنیان تیزچنگ به نغمات دلاویز و ترنمات شکرریز غم‌زدای خواطر بوده، گل‌رخان لاله‌عذار از باده‌های خوشگوار دماغ مجلسیان را تازه و تر می‌داشتند. (اسکندریگ، ۱۳۸۷: ۲/ ۷۸۰)

بنا به گزارش و حید قزوینی (۱۰۱۵-۱۱۱۲ق) شاه عباس دوم (۱۰۵۲-۱۰۷۷ق) در سال ۱۰۵۷ق، در باغ چهل ستون، تغییراتی به وجود آورد و «عمارتحانه موسوم به چهل ستون» و به تعبیر قزوینی «دولتخانه معلی» را ساخت:

در این سال، پایه رفعت زمین که افتادگی و پستی را به طاق بلند نهاده به آسمان رسید و لوای برتری خاک به اوج ثریا کشید، یعنی این خسرو خسرو نشان و معمار سرای قلوب جهانیان متوجه بنای دولتخانه معلی گردیدند... عقل از تماشای این زیبا عمارت غریق بحر حیرت است که آیا آسمان بر زمین آمد، یا زمین بر آسمان رسید. امهات سفلی را از آبی علوی تا اکنون، خلفی که شبیه پدر تواند بود، بدین عنوان، صورت نبسته و بزرگی و برتری را چنین نقشی تا امروز ننشسته. صحیفه خیال بر نقش بستن تمثالش تنگ و براق فکر را پای سرعت در طی طول و عرضش لنگ است. سگان شرق و غرب که از دور، توفیق تماشای این قبه زرانود یافته‌اند، اقلیم رابع را آسمان چهارم می‌پندارند و این زیبایی را خورشید عالم خاک می‌شمارند... این کاخ زرانوده و قصر مذهب که در این سال سنه تنگوزئیل هزار و پنجاه و هفت، زیور تعمیر پوشید، ارباب طبع و اهل نظم در باب بنای آن تواریخ گفته و به الماس تفکر، گوهرهای آبدار معانی سفته‌اند؛ از جمله این مصراع به خاطر وقاد ایران‌مداری سلطان‌العلمایی رسیده بود که: «مبارک‌ترین بناهای دنیا ۱۰۵۷.

و بالفعل همین تاریخ بر کتابه آن زیبا عمارت منقوش است و راقم حروف را نیز این تاریخ به خاطر رسیده:

قطعه

مرحبا دولت‌سرای خسرو ایرانیان
ای مبارک منزل عیش و نشاط جاودان
کی توان گنجاند شرح وسعتش را در سخن
کوتاه از اندازه عرضش بُود طول بیان
در حریمش بر زمین هرگز نمی‌افتد سخن
زان‌که فرش آستان اوست سقف آسمان

علت جرأت و مردانگی که در قندهار نموده و تصرفات مرغوب در بستن توپ کرد، مکرراً به انعامات سرافراز گردید. قبل از حالت تحریر، به چهار سال فوت شد. طبعش خالی از قدرتی نبود. فرصت تخلص داشت. (نصرآبادی، ۱۳۷۸: ۶۸)

این نوشته نصرآبادی را محمدصدیق حسن‌خان (۱۳۸۶: ۵۵۵) نیز تکرار کرده، با این تفاوت که فرصت را در شمار توپچیان شاه سلیمان صفوی آورده است. ولی قلی‌خان شاملو نیز به عنوان توپچی از او نام برده است:

روز پنج‌شنبه (۱۰۵۳ق)، بیست و چهارم ذوالقعدة، به طالع مسعود، بنای آن تالار آسمان‌ارتفاع را گذاشته، در عرض اندک روزگاری به سرکاری مخدوم الامراء الاکرم میرزا تقی وزیر اعظم به اتمام رسید و محمدی بیگ فرصت تخلص که توپچی سرکار شاهی بود، این چند بیت برجسته را انشاء نمود. (شاملو، ۱۴۰۰: ۱/۳۳۹)

فرصت در محاصره قلعه شهر بست در سال ۱۰۵۷-۱۰۵۸ق نیز حضور داشته و اداره توپخانه بر عهده او و جماعت توپچیان فرنگی بوده است (همان: ۱/۴۲۰، ۴۳۹). نصرآبادی نوشته است که فرصت، قبل از حالت تحریر تذکره نصرآبادی «به چهار سال فوت شد». با توجه به این که تاریخ شروع تألیف این تذکره ۱۰۸۳ق است، درگذشت فرصت باید پیش از این تاریخ و احتمالاً در سال ۱۰۷۹ق بوده باشد.

کتابچه چهل‌ستون

فرصت بیگ کتابچه چهل‌ستون را در سال ۱۰۵۸ق در دوره شاه عباس دوم به رشته نظم کشیده و شمار ابیات آن، بنا بر ثبت و ضبط نسخ شناخته شده، ۱۰۵ بیت است. او ضمن این که عظمت و رفعت این بنا را با بیانی اغراق‌آمیز و زبانی شاعرانه توصیف کرده و شاه عباس را ستوده، به جزئیات آن نیز توجه نموده است؛ از آن جمله به تزیینات آن: زراندود بودن بنا که پنداری طرح آن را از گرد نور ریخته‌اند و در گنج آن ستاره بیخته‌اند، بلندی سقف، قبه زراندود، آینه‌کاری‌ها، نگاره‌ها و نقاشی‌ها (نقش گل و مرغ)، تصویرهای کار فرنگ، حوض‌ها و فواره‌ها و غیره. بنا به گزارش فرصت، ساخت عمارت چهل‌ستون به دستور شاه عباس و مباشرت و اقدام وزیر او ساروتقی

هر کجا باشد تماشایی، تماشا ممکن است
رفته همچون صیت خویش از قیروان تا قیروان
گفتمی گر ابتدا و انتها می‌داستی
سایه او را سواد کشور هندوستان
هست چون این خانه از شاهی که چشم عالم است
سال تاریخش از آن شد «خانه چشم جهان» (۱۰۵۸)

(وحید قزوینی، ۱۳۸۳: ۴۳۶-۴۳۹)

صائب تبریزی، ضمن قصیده‌ای در مدح شاه عباس دوم و تعریف و توصیف چهل‌ستون، ماده تاریخ عمارت چهل‌ستون را نیز سروده است:

خامه صائب رقم زد از پی تاریخ او
«قبله‌گاه تاجداران باد دایم این مکان»

(هنرفر، ۱۳۵۰: ۵۶۹-۵۷۰)

چهل‌ستون در دوره شاهان صفوی همواره محل برگزاری مراسم و جشن‌ها بود، چنان‌که شاه حسین صفوی (۱۰۷۹-۱۱۳۹ق) در سال ۱۱۰۶ق بزم عید نوروز را در این عمارت برگزار کرد و در ایام «عید فیروز نوروز... این باغ سعادت‌آباد بهشت‌نشان را مقراً ساده جاه و جلال فرموده، چندی در آن نزهتگاه ارم اشتباه... بساط عیش و نشاط» گستردند (صفوی، ۱۳۷۳: ۷۹-۸۰). در دوازدهمین سال حکومت همین شاه صفوی (۱۱۱۸ق)، چهل‌ستون دچار آتش‌سوزی شد و شاه به مرمت و تزیین این بنا پرداخت. شاعرانی چند، اقدام او را ستوده‌اند و به بازسازی آن توسط این سلطان صفوی اشاره کرده‌اند، از جمله بدیع‌الزمان نصرآبادی (پسر محمدطاهر نصرآبادی؛ نک. ناجی نصرآبادی، ۱۳۷۸: سی‌وهفت-سی‌ونه)، وحید قزوینی (۱۰۱۵-۱۱۱۲ق؛ نک. وحید قزوینی، ۱۳۸۳: ۴۳۸-۴۳۹) و نجیب کاشانی (۱۰۶۳-۱۱۲۳ق؛ نک. نجیب کاشانی، ۱۳۸۲: ۵۸۷-۵۹۰).

محمدبیگ فرصت

اطلاعات چندانی از فرصت در دست نیست. در تذکره‌ها و منابع ادبی از او به عنوان یکی از شاعران دوره صفوی یاد شده و در منابع تاریخی به عنوان یکی از توپچیان شاه عباس دوم (حک. ۱۰۵۲-۱۰۷۷ق). به عنوان شاعر، محمدطاهر نصرآبادی در تذکره خود مختصری درباره وی قلم زده است: داخل توپخانه بود و احوالش کمال پریشانی داشت. به

مقایسه کردیم و اختلافات را در پانوشته‌ها متذکر شدیم.

کتابچه چهل ستون شاه عباس از محمدبیک فرصت

ای معلی بنای عرش نظام
وی فلک کرسی فرشته‌مقام
سربه‌سر عالم از تو گلشن شد
از تو چشم زمانه روشن شد
گرچه^۱ فرزند مادر خاکی
خلف^۲ دودمان^۲ افلاکی
تا زمین از تو یک نشان دارد
پای رفعت^۳ بر آسمان دارد
گر فروریزد آسمان از هم
نشود خشتی از بنای تو کم
آسمان از بلندیت شده پست
تا تو برخاستی، سپهر نشست^۴
چل ستون تو چل تنان باشند
که مدامت نگاهبان باشند
هر ستونی که از تو پا برجاست^۵
فلک پیر را به دست عصاست
هر ستون تو ای رفیع بنا
شاه‌راهی به عالم بالا^۶
قصر شیرین^۷ ز گرد پیکر خویش
کرده از رشک خاک بر سر خویش^۸
طرحش از گرد نور ریخته‌اند
در کج او ستاره بیخته‌اند

(کشته‌شده در ۱۰۵۵ق) آغاز شد و با مرگ او، وزیر بعدی، یعنی خلیفه سلطان (درگذشته در ۱۰۶۴ق)، ادامه کار را بر عهده گرفت و آن را به پایان رساند.

نسخه‌های خطی مورد استفاده و شیوه تصحیح

کتابچه چهل ستون فرصت را محسن ناجی نصرآبادی، با توجه به نسخه ناقص کتابخانه ملک و کتاب قصص الخاقانی، به چاپ رسانده که شامل ۶۷ بیت است (ناجی نصرآبادی، ۱۳۷۴: ۷۳-۸۳) و ما اکنون صورت کامل تری از آن را با استفاده از نسخه کتابخانه خدابخش منتشر می‌کنیم که شامل ۱۰۵ بیت است (۱۰۴ بیت از خدابخش، ۱ بیت از ملک، ۱ بیت از قصص). دستنویس‌های مورد استفاده از این قرارند:

۱. دستنویس شماره ۱۸۰۸ کتابخانه خدابخش (پتنا- هند)، کتابت سده ۱۲ق: کتابچه چهل ستون نوزدهمین رساله این مجموعه است و در برگ‌های ۵۴۹-۵۵۰ نوشته شده. کامل‌ترین صورت کتابچه چهل ستون در این نسخه ثبت گردیده که دارای ۱۰۳ بیت است. نشان اختصاری «س» در پانوشته‌ها مربوط به این نسخه است.

۲. دستنویس شماره ۴۷۶۱/۹ (گ ۱۰۶-ار-۱۰۶پ) کتابخانه ملی ملک، کتابت سده ۱۱ق: نام رساله در این مجموعه «تعریف چهل ستون» و نام سراینده «علیقلی بن یوسف بیگ فرصت» ثبت شده است (افشار و دیگران، ۱۳۶۹: ۳/۸). این نسخه ۶۴ بیت از کتابچه چهل ستون را شامل است. نشان اختصاری این نسخه در پانوشته‌ها «م» است.

۳. قصص الخاقانی: ولی‌قلی خان شاملو (۱۰۳۴- زنده در ۱۰۸۳ق) که این کتاب را در فاصله سال‌های ۱۰۷۳ق- ۱۰۷۷ق در تاریخ صفویه از آغاز تا پایان دوره پادشاهی شاه عباس دوم به رشته تألیف درآورده، ۲۹ بیت از کتابچه منظوم چهل ستون را در کتاب خود نقل کرده است. نشان اختصاری این اثر در پانوشته‌ها «ق» است.

در تصحیح این کتابچه، دستنویس خدابخش را اساس قرار دادیم و با نسخه کتابخانه ملک و کتاب قصص الخاقانی

۳

۶

۹

۱. م: چون‌که.

۲. م: خاندان.

۳. ق، م: سرفرازی.

۴. ق، م: این بیت و بیت قبل جابه‌جا هستند.

۵. س: پابرخاست؛ ق: پای بجاست؛ تصحیح قیاسی.

۶. م: - بیت.

۷. م: کسری.

۸. ق: - بیت.

- زده آن طارم فلک‌پایه
بر سر آسمان گل^{۱۹} سایه^{۲۰}
روی طاقش ز فیض یزدانی
چون کریمان گشاده‌پیشانی^{۲۱}
- ۲۷ در و دیوارش از کرشمه نگار
گل تصویر او همیشه بهار
بلبلان چمن به نغمه^{۲۲} زار
می‌سرایند بر در و دیوار
مرغ تصویرش ار نظاره کند
گل‌گریبان‌خویش^{۲۳} پاره کند
- ۳۰ در و دیوار گشته رنگارنگ
هم ز تصویرهای کارِ فرنگ^{۲۴}
آن‌که از نوک خامه در شب تار
موشکافی‌کننده طرّه‌ی یار
چون ببیند به نقش تصویرش
همه^{۲۵} اندازه‌های تحریرش
فکند خامه بر زمین شصتش
بگریزد در آسمان^{۲۶} دستش
- ۳۳ دیده حیران سقف پرکارش
همچو آینه‌های دیوارش
صد تجلی نثار آینه‌هاش
جوهر جان غبار آینه‌هاش
عکس آینه‌هاش به جلوه‌گری
می‌کند دیو را^{۲۷} به حُسن پری
کرده معجز‌تر از دعوی را
صورت جان نموده اعمی را
- ۱۲ [آسمان با مه درافشانش
کهنه فانوسی از شبستانش]^۹
آسمان فرشِ سطحِ خانه او
کهکشانشان راه آستانه او
بهر ایوان این سپهر^{۱۰} بنا
زُحل افکنده خشت بر بالا
۱۵ صد سپهر است در حوالی او
مهر و مه سنگ روی قالی او
حُسن جوشد^{۱۱} ز^{۱۲} بام و دیوارش
من ندانم که بود^{۱۳} معمارش!
صبح از سوزنیش جلوه‌گر است^{۱۴}
سنگ قالی ستاره سحر است
۱۸ آسمان با مه درخشانش
کهنه فانوسی از شبستانش
سقف تالار این رفیع بنا^{۱۵}
بر سر عرش گشته خیرگشا^{۱۶}
تا فلک دیده سرفرازی او
خوانده تکبیر جان‌درازی او
۲۱ سقف تالار بر فلک زده است
آسمان را گلی به سر^{۱۷} زده است
سقف او را چه جای زیور بود
قبه زر بسی مکرر بود
نصب کرد آخر اوستاد هنر
مهر انور^{۱۸} به جای قبه زر
۲۴ تا مگر آفتاب تابان است
همه تن چشم گشته حیران است

۹. افزوده از ق.

۱۰. م: رفیع.

۱۱. ق: خورشید.

۱۲. ق: - ز.

۱۳. ق: + ه.

۱۴. م: صبح آنجا مدام جلوه‌گر است.

۱۵. م: سپهر بنای.

۱۶. ق: چترگشا؛ م: چترگشای.

۱۷. کذا در هر سه نسخه؛ قافیه ندارد.

۱۸. س، م: ماه انور.

۱۹. م: + از.

۲۰. ق: آسمان را به سر گل سایه.

۲۱. م: دو بیت جابه‌جا هستند.

۲۲. م، خ: ناله.

۲۳. ق: رنگ؛ م: رشک.

۲۴. م: این بیت جابه‌جا است.

۲۵. م: هم ز.

۲۶. م: به آستین.

۲۷. م: دیو را می‌کند.

- در هوايش محيط خانه به دوش
به لب آورده کف ز جوش و خروش
شده مجنون او به دست سراب
سینه بر سنگ می زند سیلاب
لعل را رخ ز شرم او تفته
آب گوهر به خود فرورفته
بس که گردیده گرد مرحله ها
کرده پایش ز گوهر آبله ها
نه همین گوهر است در طلبش
جوید آب حیات لب به لبش
بهر دفع گزند بر سر آب
می پرد چون سپند چشم حباب
هر شب از نور خویش در ظلمات
کرده روشن چراغ آب حیات
مغز در استخوان کند سیماب
نی فواره اش ز ناله آب
جوش فواره بر سر خورشید
می فشاند ز قطره^{۳۹} مروارید
نیست فواره، سرو بستانست
شمع بالین آب حیوانست
ماهانش تمام با دل شاد
گشته از قید دام^{۴۰} و شست آزاد
همه از جام زندگانی مست
شسته از مرگ خویشان همه دست
چشم نظاره آمده^{۴۱} چو حباب
ماهیش بین به روی صفحه^{۴۲} آب
موج تحسین ز هر زبان^{۴۳} جسته
شوخ و^{۴۴} موزون چو مصرع جسته
۳۹. م: مدام.
۴۰. م: دام قید.
۴۱. م: آب در.
۴۲. م: چشمه.
۴۳. م: طرف.
۴۴. م: - و.
- گر ببیند کسی به صورت حال
دارد آینه در بغل تمثال
روح مانی درین مکین تالار
عشق باز^{۲۸} به صورت دیوار
بس که آینه^{۲۹} پیش یکدگر است
رشک^{۳۰} آینه خانه نظر است^{۳۱}
نی^{۳۲} ز شاپور و مانی و بهزاد
نی ز ارژنگ یا دگر^{۳۳} استاد
نقش کس در جهان چنین ننشست^{۳۴}
«قلم اینجا^{۳۵} رسید و سر بشکست^{۳۶}»
حوض او همچو چشم اهل وفا
گشته سرشار آب روی حیا
این نه حوض است، چشمه نور است
موج زن همچو چشمه طور است
[نهمین کوثر است در طلبش
جوید آب حیات لب به لبش]^{۳۷}
روشنی بس که آرمیده دران
دیده عکس نظاره دیده دران
وصفش ار باعث سخن گردد
خضر را آب در دهن گردد
شسته روی خود آفتاب دران
که جهان را گرفته پرتو آن
نیست حوضی به آن^{۳۸} لطافت و آب
که شود گل ز پرتو مهتاب
۲۸. م: ورزد.
۲۹. س: محو شده.
۳۰. م: سنگ.
۳۱. م: این بیت جابه جا است.
۳۲. م: نه.
۳۳. م: یاد داد.
۳۴. م، ق: نوشت.
۳۵. م: آنجا.
۳۶. کذا در هر سه نسخه؛ برای اصلاح قافیه مصرع پیشین تصحیح قیاسی شد.
۳۷. افزوده از م.
۳۸. م: بدین.

۷۸ دزد از لنگرش به روز مصاف
مهرة پشت را به حقه ناف
دل به وصفش بدیهه‌ساز آمد
کلک معنی غزل‌تراز آمد

تا به تن، حکم جان روان باشد
شاه عباس نوجوان باشد
شمع بزم تو را ثنا خوانم
تا که مغزم در استخوان باشد
هر طرف از نفایس کرمت
کاروان کاروان روان باشد
کی برآید ز عهده مدحت؟
موبه مویم اگر زبان باشد
بیتی از انوری ادا کردم
که بخوانند تا جهان باشد
«در جهانی و از جهان بیشی
همچو معنی که در بیان باشد»
به دعا ختم کن سخن فرصت
بیش ازین طبع را گران باشد
کم مباد از سر تو سایه شاه
تا ز خورشید و مه نشان باشد

تا به چرخ، آفتاب سیار است
پادشاهی تو را سزوار است
جان حاسد ز جوش رشک گداخت
کاین عمارت وزیر اعظم ساخت
به وزیر آمد از شه این فرمان
که بسازد مر این بهشت مکان
دامن سعی بر میان زده بود
لیک عمرش بدان وفا نمود

۵۱. م: برآید.

۵۲. م: جان.

یک به یک جسته سوی حاسد دون
همچو تیر از کمان موج برون
همه دارند از یمین و یسار
جای گوهر به گوش مهرة مار
نیست ممکن که هیچ دانایی
به خیال آورد چنین جایی
دم عیسی هوای منظر او
لوح تقدیر تختۀ در او
بت چین نقش‌های رهگذرش^{۴۵}
در فردوس حلقه‌ای ز^{۴۶} درش
دیده کی بیند از نظر سیرش؟
دل گرفتار زلف زنجیرش
بارها خورده آسمان بلند
به سر آستانه‌اش سوگند
که برون از خیال^{۴۷} گفت و شنید
کس چنین نقش بی‌قرینه^{۴۸} ندید
وصف آن نیست از زبان مقدور^{۴۹}
شاهبیتی است در جهان مشهور
این عمارت چو گشت عرش قرین
از شرافت شده‌ست شاه‌نشین
ساختند^{۵۰} این بنای عرش اساس
بهر شاهنشاه جهان عباس
همه عالم مطیع فرمانش
گره خاک گوی چو گانش
برق تیغش زند بران خرمن
که بود دانه‌اش سر دشمن
چون درآید^{۵۱} به صدر مسند زین
لرزه افتد به پشت^{۵۲} گاو زمین

۴۵. ق: نقش خاک پای درش.

۴۶. م: ق: سینه‌چاک.

۴۷. ق: تلاش؛ م: گذشت.

۴۸. م: دلپذیر.

۴۹. م: ق: هست در وصف آن زبان معذور.

۵۰. م: ساخته.

- این زمان، شاه را وزیر تویی داروی درد هر فقیر تویی
- ۹۳ او بنا کرد و از تویافت نظام کار هر ناتمام از تو تمام ای که در علم داری آگاهی شهرت رفته ماه تا ماهی مسندآرای پادشاهانی وارثِ اَصَفِ سلیمانی
- ۹۶ فتنه پیش خدنگت آماجست به وجودت زمانه محتاجست از جهاندار، کام جان بینی در جهان، عمر جاودان بینی شاه را بر سریر عیش و حضور نیست دستور جز بدین دستور
- ۹۹ سیّدی و بزرگ و دانشمند هر چه رای تو شاه راست پسند کشور علم را تو سلطانی نطفه پاک شاه مردانی حُکمت از مانع شراب شود در رگ تاک، باده آب شود
- ۱۰۲ فرصت اکنون سخن تمام کنم این دعا ورد صبح و شام کنم تا فلک را به خود مدار بُوَد شاه عباس برقرار بُوَد پی تاریخ این بلند اقبال سر به زانوی فکر داشت خیال
- ۱۰۵ زد رقم خامه قرین قیاس «مسکن عیش شاه دین عباس» [۱۰۵۳ق]

منابع

- اسکندربیک ترکمان (۱۳۸۷). تاریخ عالم‌آرای عباسی. تصحیح ایرج افشار. تهران: امیرکبیر.
- افشار، ایرج و محمدتقی دانش‌پژوه، با همکاری محمدباقر

- حجّتی و احمد منزوی (۱۳۶۹). فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه ملّی ملک. تهران: کتابخانه ملک.
- شاملو، ولی‌قلی خان (۱۴۰۰). قصص الخاقانی. تصحیح سیّد سعید میرمحمدصادق. تهران: سروش - نگارستان اندیشه.
- صفوی، محمّد بن ابراهیم (۱۳۷۳). دستور شهریاران. تصحیح محمدنادر نصیری مقدّم. تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار.
- محمّد صدیق حسن خان (۱۳۸۶). تذکرة شمع انجمن. تصحیح محمّد کاظم کهدویی. یزد: دانشگاه یزد.
- ناجی نصرآبادی، محسن (۱۳۷۴). «تعریف چهل ستون: سروده محمّدبیک فرصت». در: مجموعه رسائل فارسی. زیر نظر نجیب مایل‌هروی. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی. دفتر ۴، ص ۷۳-۸۳.
- ناجی نصرآبادی، محسن (۱۳۷۸). نصرآبادی، ۱۳۷۸ (مقدمه)
- نجیب کاشانی (۱۳۸۲). کلیّات نجیب کاشانی. تصحیح اصغر دادبه و مهدی صدری. تهران: میراث مکتوب.
- نصرآبادی، محمّدطاهر (۱۳۷۸). تذکرة نصرآبادی. تصحیح محسن ناجی نصرآبادی. تهران: اساطیر.
- وحید قزوینی (۱۳۸۳). تاریخ جهان‌آرای عباسی. تصحیح سیّد سعید میرمحمدصادق. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- هنرفر، لطف‌الله (۱۳۵۰). گنجینه آثار تاریخی اصفهان. تهران: کتابفروشی ثقفی.

Table of Contents

Editorial

In Thirty Years, I've Withstood Great Misery's Thrust/ To Save Persian literature, a Treasure Robust 5-6

Articles

Bāftāba/ Pāftāba/ Pāftāwa / Ali Ashraf SADEGHI 7-8

Shahname Studies Notes III / Abolfazl KHATIBI 9-15

A Relic of Imam Reza's Presence in the Great Mosque of Sāveh / Emadoddin SHEYKHOLHOKAMAEI 16-18

Nukhbat al-Wuzarā Treatise, Penned by Naṣr Allāh-i Damāwandī / Ghasem GHARIB 19-26

A Few Remarks on the Introduction of the Facsimile Edition of *Tārīkh-i Sīstān* II / HamidReza (Babak) SALMANI; Arash SERRI 27-29

Dumanīān/ Dūmanīān/ Dumanī/ Dūmanī / J. T. NAJAND (Soroush) 30-31

The *Dīvān* of Farrukhī-yi Sīstānī Copied by 'Ebrat-e Nā'īmī, Annotated by Malek al-Šo'arā Bahār / Mahmoud ALIPOUR 32-41

The Inscription of Shah 'Abbās II's Chihil Sutūn, Composed by Muḥammad Bayg-i Furṣat / Fatemeh BOUJAR 42-48

Editing of an Extant Qaṣīde by Šu'ūrī-yi Kāšānī in the Anthology of Ibn-i Khātūn / Ali KAMELI 49-52

On the Word *Rukhum* / Mohsen ZAKEROLHOSEYNI "Parand" 53-57

Did Nāṣir-i Khusraw write *Gušāyīš wa Rahāyīš* (Knowledge and Liberation)? / MohammadReza TAVAKKOLI SABERI 58-63

Reviews and Critiques

A Review of the Edition of *Badāye' al-Mulah* (Droll Novelties) / Milad BIGDELOU 64-78

A Review of the *Kullīyyāt-i* (collected works of) 'Ubayd-i Zākānī Edited by Mohammad Jafar Mahjoub / Mohsen SHARIFI SAHI 79-83

A Look at *The written world of God* / Reyhane BEHBOUDI 84-92

Essays on Research

A Proposal for Organizing Dissertations on Text Editing / Seyyed MohammadReza EBNORRASOUL 93-105

Iran in Ottoman Texts and Sources (25)

Works of Mustafa 'Āli Efendi / Nasrollah SALEHI 106-108

Introducing Codicologists and Textual Scholars (6-7)

Oleg Fedorovich Akimushkin / Majdoddin KEYVANI 109-113

A Shining Gem in This Earthly Sphere: In memory of J.T.P De Bruijn / AliAsghar SEYED-GOHRAB 114-123

On the Previous Articles

A Response to AliReza Hasheminejad's Review of the New Edition of *Širāf al-Khaṭf* (The Principle of Calligraphy) / Ali SAFARI AQ-QALEH 124-130